

גור חלון

אובדנות בצה"ל – טיוח או חוסר מקצועיות?

גורמים רבים מפנים אצבע מאשימה לצה"ל ולשירותי בריאות הנפש שלו בכל הנוגע לתופעת ההתאבדויות בצבא ולאחריו • הנתונים מלמדים כי לרוב צה"ל מצליח למנוע את מקרי ההתאבדויות
ד"ר ורד תמיר 28/2/21

התאבדות היא תופעה עולמית החוצה את כלל שכבות הגילים ואינה פוסחת על ילדים, נערים או מבוגרים. במהלך שני העשורים האחרונים, שיעורי התמותה בשל ניסיונות אובדניים, בעיקר בקרב צעירים, עולים בהתמדה בכל רחבי הגלובוס. ישראל מצויה מתחת לממוצע העולמי בשיעור אובדנות לנפש, וכך גם צה"ל - בהשוואה לצבאות אחרים בעולם. עם זאת, עדיין מספר המתאבדים בישראל עומד על כ-400 בני אדם בממוצע לשנה. משמע כי בכל 22 שעות מתאבד אדם בישראל; כ-10% מכלל המתאבדים בישראל הם בני נוער בגילים 15-24. בקרב קבוצה זו, התאבדות מהווה את גורם המוות השני.

אובדנות קשורה עם גורמי סיכון רבים ולעולם אינה תוצר של גורם יחיד. גורמי הסיכון בגילאים הצעירים כוללים הפרעות פסיכיאטריות שונות, הפרעות התנהגות, שימוש בסמים ובאלכוהול, גורמים פסיכולוגיים כמו דיכאון, תוקפנות ואימפולסיביות, חרדות למיניהן ופרפקציוניזם, וכאשר חוויות ומשברים קיצוניים סביבתיים פוגשים בעלי נטיות אובדניות, התוצאות עשויות להיות טרגיות. מחקרים בתחום מלמדים כי 90% מהמתאבדים חוו דיכאונות קשים, הפרעות נפשיות או התמכרות לחומרים מסוכנים. אחד המאפיינים הבולטים המובילים אדם אובדני לבחירה קיצונית כל כך הוא "ראיית מנהרה", כאשר הוא לא מסוגל לראות אלטרנטיבות אפשריות לבעיה שהוא חווה, למעט הפעולה האובדנית.

הצבא הוא גורם לחץ משמעותי

הגיוס לצה"ל ופרק השירות הסדיר מתרחש בגילים 18-21. השירות הצבאי כולל רבים מגורמי הסיכון שצינו ומהווה גורם לחץ משמעותי ביותר, במיוחד עבור הבוגרים הצעירים הנמצאים בשלב בחייהם שבו הם נאבקים על עיצוב זהותם האישית, עצמאותם והגדרתם העצמית. בתקופה קריטית זו, הבוגר הצעיר מוצא עצמו מנותק מתמיכת המשפחה והחברים ועומד מול מערכת צבאית היררכית שמציבה חוקים נוקשים ודורשת ציות לפקודות ולסמכות.

ראוי לציין כי בעבר, רק 10% מכלל החיילים שהתאבדו היו מוכרים למערך בריאות הנפש בצבא, ואילו בשנים האחרונות בין 60%-ל-70% מכלל החיילים שהתאבדו מוכרים לגורמי המערכת. בשנים האחרונות חולל צה"ל מהפך משמעותי בתחום הטיפול, האיתור ומניעה של אובדנות. אם בעבר, נפטרו בין 30 ל-40 חיילים בשנה כתוצאה מהתאבדות, שהיוותה את גורם המוות מספר אחד בצה"ל, כיום הנתונים מציגים מספרים בודדים, בין 9 ל-14 חיילים בשנה בשנים 2017-2020.

שאלת השאלות היא האם שיעורי האובדנות בצה"ל הם תוצר של המסגרת הצבאית הנוקשה שבה נמצאים החיילים הצעירים, או שמא התופעה היא תולדה של התקופה שבה החיילים משרתים בצבא, משמע - גילם? המחקרים מעידים כי אין ממצאים חד משמעיים בנושא; ישנם הטוענים כי השירות הצבאי מהווה קטליזטור שמוביל להתאבדויות ולהתנהגויות קצה, ואילו אחרים מצביעים על כך שהמסגרת הצבאית מפקחת ומאבחת בעיות מהר יותר, בזכות אופייה הנוקשה, ומפחיתה את ההידרדרות למצבי אובדנות.

אחת הטענות המרכזיות שחוזרת על עצמה בקרב הציבור הרחב היא שהצבא מטיח ומסתיר מקרי התאבדות. מדובר בטענות חסרות ביסוס. ראשית, על-מנת לקבוע בוודאות שאכן מדובר בהתאבדות, יש להוכיח שהייתה כוונה להתאבד. רק ב-40% מהמקרים המתאבדים משאירים מכתבי פרידה ובשאר המקרים ההחלטה נתונה בידי חוקרי המוות. שנית, בחלק ממקרי ההתאבדות המשפחות אינן מעוניינות בפרסום ההתאבדות ומעדיפות מסיבות רגשיות, חברתיות ודתיות לכנות את המוות כ"תאונה". בנוסף, קיימת דילמה בנוגע לסיקור אירועי התאבדות ספציפיים, שכן האדרת המעשה האובדני ומבצעו עלולה להביא עימה גל חיקויים של המעשה, מה שמכונה בספרות "אפקט ורתר". עם זאת, קיימת חשיבות בחשיפת האירועים כדי להפחית את הטאבו בנושא ולאפשר לבעלי נטיות אובדניות לשתף את קרוביהם במצבם הנפשי המעורער.

חשוב להבין שמדובר במפקדים צעירים שחלקם בעצמם עדיין בשירות הסדיר שלהם. איתור חיילים בסיכון לאובדנות מהווה חלק מהכשרתם כמפקדים וכקצינים, ובכל זאת, לצערי, לא כולם מצליחים במשימה. לרוב מדובר במפקדים שזה עתה סיימו את הקורס והיכולת שלהם לעסוק באיתור החיילים במצוקה, בנוסף לתפקידים הרבים האחרים המוטלים עליהם, מאוד מוגבלת. העובדה היא שגילם הצעיר וחוסר הניסיון והידע בתחום עשוי לגרום להם להתעלם, לזלזל או פשוט לא לשים לב לסימני המצוקה. רק לאחרונה ראינו את המקרה המטלטל של החייל ניב לובטון כששני המגיסיים ממצ"ח לא התייחסו ולא הבינו את המשמעות הקריטית של מעשיהם. לאור זאת ומקרי התאבדות נוספים, ייתכן ויש מקום למנות אנשי מקצוע ייעודיים שילוו את החיילים ביחידות השונות והגדרת תפקידים תהיה איתור אותם חיילים בסיכון.

בצבא ובאזרחות כאחד, התאבדות אינה גזרת גורל, ועלינו כחברה וכבודדים להיות ערניים לסביבה וליקרים לנו ולנסות למנוע את המקרה הבא.

הכותבת היא מרצה בחוג לקרימינולוגיה באקדמית גליל מערבי